

A. JAKULIENĖ

DĖL *wisesi tur ischpažinti*

Lietuvių kalboje sangražos dalelytė visuomet yra prišlijusi prie veiksmažodžio: ji gali būti arba žodžio gale, arba po priešdėlio, turinčio darybinę reikšmę, pvz.: *rengtis, praustis, ap-si-rengti, nu-si-prausti*¹.

Dabartinėse lietuvių kalbos tarmėse neužfiksuota nė vieno atvejo, kur sangražos dalelytė būtų atskirta nuo veiksmažodžio žodžiu ar žodžių grupe. Lingvistinėje literatūroje dažnai cituojamas senųjų raštų pavyzdys ...*wisesi tur ischpažinti*... MTP 2a₆₋₇, kur *wisesi* skaitomas kaip *visiesi*. Taigi, manoma, kad žodyje *wisesi -si* esanti sangražos dalelytė, prišlijusi prie nesutrumpėjusios įvardžio formos **visie-*, atskirta nuo veiksmažodžio *išpažinti*², ir minėtas sakinytis interpretuojamas kaip „visi turi išsipažinti (= prisipažinti)“³. Tačiau šitoks aiškinimas yra labai abejotinas. Visų pirma, pateikiamoji konstrukcija sudaro tik dalį sakinio, kuris kartu su kontekstu (be konteksto jis nebūtų pakankamai aiškus) yra toks:

Kokeis argumentais alba gruntais gal Misschei Popiežisch kaiei prieschtarta buti?

Pirmiausei/atskiriu tarp Sacramenta ir Affieros. Nessa kadangel *wisesi tur ischpažinti / iog Weczeria WIESCHPATIES wlosnai ir tikrai jra Sacramentas*) tad nieku budu negal buti tikroghi ijednones affiera: Kadangel Affierosa Diewui nekas jra dūdama: Bet Sacramentūssu mes Diewui nedūme (branduli Sacramenta) neta ghis mumus nudalije ir dūsti o mes dūtases gerjbes nūg Diewa prijname.

¹ Tik labai retais atvejais, kai veiksmažodis turi du (ar kelis) priešdėlius, sangražos dalelytė gali būti įsiterpusi tarp priešdėlių, plg. *prisipažinti, išsipagirti*.

² Taip šią konstrukciją aiškina daugelis lietuvių kalbos tyrinėtojų, plg. A. Bezzenberger, Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache, Göttingen, 1877, 165; E. Hermann, Litauische Studien, Berlin, 1926, 90; J. Endzelīns, Senprūšu valoda, Rīgā, 1943, 125; J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, 903; P. Bernardišienė, Sangražinių veiksmažodžių reikšmė ir vartoseną dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje (rankraštis, kand. disert.), Vilnius, 1961, 11; В. В. Иванов, Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы, Москва, 1965, 228–229.

³ Plg. V. V. Ivanovo (op. cit., 229) vertimą „потому, что все должны исповедовать“.

Kaip matyti, veiksmazodis *ischpažinti* yra tranzityvus (jis valdo šalutinį papildinio sakinį ...*iog Weczeria...*). Konstrukcija *wisesi tur ischpažinti* turėtų reikšti „visi turi išpažinti“ (o ne „išsipazinti“). Vargu ar yra pagrindo minėtame sakinyje laukti sangražinio veiksmazodžio⁴, nes tranzityviniai sangražiniai veiksmazodžiai XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose vartojami daug rečiau, negu dabartinėje lietuvių kalboje⁵.

Kita vertus, žodyje *wisesi* raidė *e* užrašyta neaiškiai (ji labiau panaši į *c*) ir gali būti įsiterpusi visiškai atsitiktinai. Panašių klaidų (raidžių įterpimų ar pridėjimų) S. Vaišnoro raštuose pasitaiko ir daugiau, pvz.: *prakikeikima* (= *prakeikima*) MT 15b₁₃, *uschluschžijmu* (= *uschslužijmu*) MT 25a₁₃, *nektiki* (= *netik*) MT 138₁₉, *sczisczaus* (= *czisczaus*) MT 146₈, *peczczstis* (= *peczetis*) MT 170₁₉, *atskartoiemas* (= *atkartoiemas*) MPT 8₂₁, *wienas* (= *wjnas*) ‘vynas’ MTP 15₁₆ (šios ir kitos panašios klaidos nurodomos prie ‘Margaritos Teologikos’ duodamame klaidų atitaisyme), dar, gal būt, *klauscssi* (= *klaussi*) ‘klausi’ MTM 22b₁₇ ir pan. Dėl to galima manyti, kad *wisesi* yra korektūros klaida, ir ją reikia skaityti kaip *wissi*. Šią prielaidą paremia dar ir tai, kad dvigarsis *ie* S. Vaišnoro raštuose beveik nuosekliai žymimas rašmenimi *ie*, o ne *e*.

Taigi, nei lietuvių tarmėse, nei senuosiuose paminkluose nėra pavyzdžių, leidžiančių pagrįstai kalbėti apie laisvą sangražos dalelytės vietą sakinyje (t. y. apie jos vartojimą atskirai nuo veiksmazodžio).

Tiesa, senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose užfiksuoti keli atvejai, kur sangražos dalelytė yra prieš nepriešdėlėto veiksmazodžio šaknį ar pakartojama du kartus – prieš šaknį ir žodžio gale⁶: *O kas si destis...* MP III 62a₅₃; *...ant rupescžio kas sideios ape isireyškima...* MP III 30 a₁₈; *kursideastisi* KN 117₇₂; *kursidetisi* KN 117₃; *delsi rangiančiu zmoniu* Su 159_{16–17}.

Visose šiose konstrukcijose sangražos dalelytė yra įsiterpusi tarp veiksmazodžio šaknies ir prieš veiksmazodį einančio trumpo žodelyčio – įvardžio ar dalelytės (*kas, kur, dėl*). Taigi čia turime konstrukcijas, struktūriniu požiūriu primenančias priešdėlėtajį veiksmazodį, plg. *kur-si-dėtis* ir *pa-si-dėti(s)*, todėl šie pavyzdžiai negalėtų rodyti laisvos sangražos dalelytės vietos sakinyje.

⁴ Nesangražinį veiksmazodį *išpažinti* randame dviejuose visiškai analogiškuose pavyzdžiuose, paimtuose iš to paties S. Vaišnoro darbo „Apie popiežiškąją mišią“, plg. ... *ir Popiežischkei tur teipaeig ischpažinti/norint ghiemus ir pilwas pusiau plischtu/iog Ponas toie wietoie apie ateisentij sawa kentejma... kalba... MTP 13 a₂ arba ...ie jus neaklesni usch kurmius este tad turjte regėti ir ischpažinti/iog kunigista Christaus/amžinaie Kunigiste pasiliektisai... MTP 19b_{11–12}.*

⁵ Pvz., veiksmazodis *prisipažinti* dabartinėje lietuvių kalboje kartais gali būti tranzityvus (plg. *prisipažinti kaltę*). Senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose ir šitokiais atvejais vartojamas nesangražinis veiksmazodis (*išpažinti*), pvz.: *Nudeme^as sawo... išpažissi* (= *Spowiaday się grzechow swoich* LK 58) DK 89_{13–14}; *sawo griekus su širdies gailėsčiu išpazintumbim* KMK 12₃; *Jr išpazino/o neuzgine: ir išpazino jog ne esmi aš Christus* Su 9₂₅.

⁶ Gal būt, šios grupės pavyzdžius papildė ir 1964 m. rytinėje Lietuvoje magnetofonu užrašytas sakinytas *tas veln'as netū.ri kur sidētis, lākstā* (Labanoras).